

A cigányokkal kapcsolatos társadalmi távolság mértéke a szegedi lakosság körében

A CIGÁNYOKKAL KAPCSOLATOS ELŐÍTÉLETEK KUTATÁSA MAGYARORSZÁGON

Magyarországon az első, cigányokkal kapcsolatos előítéletekkel is foglalkozó pszichológiai és szociálpszichológiai vizsgálatok az 1960-as évek végén kezdődtek el. A Márkus Mária, Halász László, Sipos Kornél által vezetett kutatások¹ a Bogardus-féle társadalmi távolság-skála segítségével vizsgálták az előítéletességet. Márkus rámutatott arra – az azóta sokszor bizonyított – tényre, hogy a cigányság az a kisebbségi csoport, amelynek a legnagyobb előítélettel kell megküzdenie. A Halász-Sipos szerzőpáros pedig bizonyította, hogy művészi kommunikáció hatására – bár csak relatív, s nem abszolút módon – csökkenhet az előítélet. Később a Tömegkommunikációs Kutatóközpontban zajlott több érdekes vizsgálat,² ill. Hankiss Elemér, Csepeli György, Tauber István, Józsa Péter, Erős Ferenc végzett jelentősebb kutatásokat.³

Az 1990-es évek elején polémia alakult ki abban a kérdésben, hogy nőtt-e a cigányellenesség Magyarországon. Tomka Miklós és Koos Postma holland szociológus tézise szerint a rendszerváltás politikai és gazdasági nehézségei közepette növekedett az előítéletesség.⁴ Tomka véleménye szerint 1978 és 1989 között „(1) csökkent a »cigánykérdésben« a pozitív megkülönböztetés politikája mellett állást foglalók aránya, (2) emelkedett azok aránya, akik a megoldást a romákra hárítják, (3) nőtt a cigányokkal szembeni diszkriminatív intézkedéseket sürgetők aránya, (4) csökkent az integráció, és (5) nőtt a szegregáció híveinek aránya”.⁵

¹ Márkus Mária: Büszkeség és előítélet 1967., Halász László – Sipos Kornél: Művészeti kommunikáció hatása faji előítéletekre 1969.

² Hahn Endre: Egy rémhír nyomában 1976., Hahn-Tomka-Pártos: A közvélemény a cigányokról 1979.

³ Hankiss Elemér: Értékszociológiai kísérlet 1976., Józsa Péter: ideológiai áramlatok városi ifjúságunkban 1979., Erős Ferenc-Mészáros Ágnes: Pszichológiai szempontok és problémák a magyarországi cigányság helyzetére vonatkozó kutatásokban. In: Erős Ferenc: a válság szociálpszichológiája. 1994.

⁴ Tomka 1991., Postma 1996.

⁵ Csepeli-Fábián-Sik 1998. 461.

Lázár Guy szerint viszont csökkent a cigányokkal kapcsolatos negatív attitűdök és sztereotípiák elterjedtsége. 1987-es és 1992-es vizsgálatainak adatait összehasonlítva megállapította, hogy „mérséklődtek a cigányokkal szembeni előítéletek: a kedvezőtlen vonások említési aránya összesen 80%-kal csökkent, a kedvezőeké pedig 17%-kal emelkedett”.⁶

A vizsgálati eredmények különbségének az oka valószínűleg az, hogy Lázár azt tekintette cigányellenesnek, aki a cigányokat asszimilálni akarta. Így kevésbé tudta felmérni a neorasszista kirekesztő tendenciákat. A bekebelező, államnemzeti nacionalizmust, genetikai érvelésű, „régí típusú” rasszizmust ugyanis egyre inkább a kirekesztő, etnokulturális, identitásalapú neorasszizmus váltja fel. Az új típusú előítélet-rendszerek már nem akarják nyíltan eltiporni a más nemzethez, fajhoz, kisebbségi csoporthoz tartozókat, de igyekszik a külcsoportokat elhatárolni a saját csoportjától, az etnikai és kulturális kisebbségi csoportokat a többségi társadalomtól. Az „új típusú” előítéleteket mérni is nehezebb, hiszen a „politikai korrektség” jegyében sokszor nem verbálisan, az ideológia szintjén jelenik meg, hanem „csak” a mindennapi cselekvés szintjén.⁷

Tomka és Lázár eredményei között a szintézist Erős Ferenc teremti meg: „a cigányellenesség a mai Magyarországon nem egyszerűen a múltból örökölt előítélet-rendszer, hanem olyan attitűd, amelynek egyes komponenseit csökkentik, más komponenseit viszont felerősítik a rendszer-váltás, a radikális társadalmi átalakulás folyamatai”.⁸

Erős Ferenc és kollégái bebizonyították, hogy a mai Magyarországon legelutasítottabb etnikai kisebbségi csoport a cigányság. Társadalmi távolság tekintetében csak a kábítószeresek, a homoszexuálisok, a bőrféjűek (!) és a büntetett előéletűek csoportjai előzték meg a cigányokat. A megkérdezettek között az átlagosnál nagyobb mértékű előítéletesség és idegenellenesség volt tapasztalható a rokkantnyugdíjasok, az alacsony iskolai végzettségűek, a falusi lakosok, a nyugdíjasok, a keleti megyékben élők és a munkanélküliek – tehát a hátrányosabb helyzetű lakosság – körében. Az életkor gyenge pozitív korrelatív kapcsolatban áll a cigányellenesség mértékével. A legfiatalabb korosztályok esetében ez a tendencia megfordult: minél fiatalabbak, annál inkább hajlamosak a cigányellenességre. Ez valószínűleg a xenofób ifjúsági szubkultúrák térnyerésének köszönhető.⁹

A fenti képet árnyalja Tomka megállapítása, hiszen adatai szerint a ci-

⁶ Lázár 1996. 70.

⁷ Csepeli-Fábián-Sik 1998. 461., Erős 1998. 244.

⁸ Erős 1998. 244.

⁹ Erős 1998. 243., Fábián-Sik 1996. 385., 396.

gányokat ismerők, velük interperszonális kapcsolatban lévők – barátok, szomszédok, munkatársak – kevésbé értenek egyet a cigányok diszkriminációjával, mint a cigányokkal kapcsolatban nem állók.¹⁰

A SZEGEDI CIGÁNYSÁG

Az alábbi dolgozatban a szegedi lakosság cigányokkal kapcsolatos attitűdjeit vizsgálom.¹¹ Izgalmas kérdés, hogy határmentisége, egyetemvárosi léte miatt multikulturális városnak tekinthető Szeged lakossága mekkora társadalmi távolságot „tart” különböző etnikai csoportokkal szemben, milyen sajátosságok mutathatóak fel, ill. milyen általános érvényű megállapítások bizonyíthatóak újra a cigányellenességgel kapcsolatban.

A tanulmányban a Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszéke által Szeged 2001 (N=1171) és Ifjúság 2001 (N=1034) címmel felvett reprezentatív felmérések adatait vizsgálom. Elsősorban a társadalmi távolságskálákat elemzem, ugyanis mindkét kérdőívben szerepelt a Bogardus-skála egy-egy módosított változata. Ezen attitűdskálák megmutatják a válaszadó vonatkoztatási csoportja és a különféle külső csoportok közötti társadalmi távolságot aszerint, hogy mely típusú interakciót fogadna el a kérdezett a külső csoport egy tagjával szemben. A kérdőívek különböző itemekkel és állításokkal dolgoztak, de a cigányokkal (romákkal)¹² kapcsolatos attitűdökre mindkettő rákérdezett.

Szegeden az országos átlagnál (4,5-4,7 %)¹³ jóval alacsonyabb a cigány lakosság aránya, különböző statisztikák alapján 0,6-1,3 % közé tehető.¹⁴ A Szeged 2001 adatai szerint a válaszadók 1,6 %-a volt cigány származású, s további 1,5 %ról a kérdezőbiztosok nem tudták egyértelműen eldönteni, hogy cigány származású-e.¹⁵

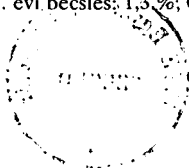
¹⁰ Tomka 1991.29.

¹¹ A dolgozatot egy nagyobb tanulmány részének tekintem, melynek további fejezetei a zsidókkal, a szomszédos országok etnikumaival, a visegrádi országok etnikumaival és a Szegeden diaszpórában élő etnikai közösségekkel kapcsolatos társadalmi távolságot, ill. a xenofóbiát vizsgálja a szegedi lakosok körében.

¹² A dolgozatban tudatosan és következetesen a „cigány” kifejezést használom a kisebbségi csoport megjelölésére, a véleményem szerint kirekesztő és eufemizáló „roma” kifejezés helyett. Az elmúlt évtizedben a köznyelvben a „politikai korrektség” jegyében e megjelölés használata terjedt el, elvetve a pejoratívnak érzett „cigány” szót. Ez helytelen, egyrészt azért, mert a „rom” szót csak az oláh cigányok használják önmegjelölésként, másrészt pedig nem a kifejezést, hanem a hozzá kapcsolódó asszociációkat kell megváltoztatni, a sztereotíp gondolkodást, az előítéletes, diszkriminatív magatartást kell a többségi társadalom tagjainak elvetni.

¹³ Kertesi-Kézdi 1998. 96.

¹⁴ 1990. évi népszámlálás: 0,6 %; 1992. évi becslés: 1,3 %; CIKOB összeírás: 0,8 %. Kertesi-Kézdi 1998. 353.

A szegedi cigányokra nem jellemző a területi szegregáció, gettósodás, csaknem minden városrészben élnek. Ez valószínűleg annak is köszönhető, hogy a szegedi cigányság heterogén, több hullámban, több felől települtek be a városba. Kiskundorozsma északi részén; Móravárosban, a Cse-repes sor környékén; Rókus városrészben a Hunyadi tér környékén; valamint Tarján és Újrókus lakótelepein élnek az átlagosnál nagyobb arányban cigány etnikumúak.¹⁶

CIGÁNYELLENESSÉG ÉS XENOFÓBIA SZEGEDEN

Erős Ferenc, Fábián Zoltán, Sik Endre több vizsgálatban is megállapították, hogy Magyarországon a legelutasítottabb etnikum a cigányság.¹⁷ A Szeged 2001 adatai ennek ellentmondó eredményeket mutatnak, hiszen az afgánokon kívül az albánokat és az arabokat is negatívabban ítélték meg, mint a cigányokat. Nem szabad azonban elfeledni, hogy a válaszdást nagyban befolyásolhatta, hogy az adatfelvétel 2001 október végén – november elején történt, röviddel az Egyesült Államokat ért terror-támadások után, a tálibok ellen folytatott hadműveletek idején.

Az aktuálpolitikai tényeken túl azonban nyilvánvaló, hogy a keresztény és az iszlám kultúrák tradicionális szembenállása mutatkozik meg a válaszokban¹⁸ – az arabokkal szemben korábbi vizsgálatok is nagy társadalmi távolságot mutattak ki.¹⁹ A felmért 19 etnikum közül a három legelutasítottabb mohamedán vallású, s a negyedik, a bosnyák etnikum is az „előkelő” 7. legelutasítottabb nemzetiség helyét szerezte meg.

A három iszlám vallású etnikum után azonban a cigányok a leginkább elutasítottak, ami azért rendkívül elgondolkodtató, mert az összes felsorolt etnikum közül ők élnek a legnagyobb számban – s általában beazonosíthatóan – etnikai kisebbségeként Magyarországon.

A cigányokkal szembeni nagy ellenszenv azonban nem magyar, vagy közép-európai sajátosság. Egy 1992-es németországi vizsgálat szerint a cigányok a legelutasítottabb etnikai kisebbség, a megkérdezettek 64%-a viseltetett ellenszenvvel irántuk, míg más etnikai kisebbség „ellenszenvin-

¹⁵ Az etnikai besorolást a lekérdezés után a kérdezőbizosok végzeték. A „Kemény-iskola” követői bírálják ezt az eljárást, egyrészt etikai alapon, másrészt módszertani megfontolásból, mert véleményük szerint a szubjektív megítélés miatt igen nagy a torzítások lehetősége. Havas-Kemény-Kertesi 1998. 31-32.

¹⁶ Rátkai 1998. 37-38., Rátkai-Sümeghy 2001. 5-7.

¹⁷ Fábián 1999.83-84.

¹⁸ Huntington 2001. 347-363

¹⁹ Fábián 1999.83-84.

dexe” 20 % alatt maradt. Osztrák kutatók hasonló eredményeket kaptak 1991-ben és 1995-ben végzett vizsgálataikban.²⁰

A cigányokkal szembeni általános ellenszenvet jól példázza, hogy a válaszadók legnagyobb csoportja „be sem engedné az országba” a cigányokat, tehát teljesen ellenséges magatartást tanúsít irántuk, nem tekinti őket a nemzet részének. A kevésbé szélsőségesen fogalmazó, de a személyes kapcsolatot (szomszédságot, munkatársi viszonyt) elutasítók száma szintén igen magas. Szembetűnő, hogy sokan nem akartak vagy nem tudtak állást foglalni – valószínűleg ők sem a befogadók táborát erősítik.

A további elemzés során használok egy kevesebb típusból álló osztályozást is. A „kirekesztők” szívük szerint az országba sem engednék be a

	Elemsszám	Átlag	Szórás
Afgánok	996	2,10	1,44
Albánok	985	2,19	1,47
Arabok	1016	2,24	1,47
Romák	1032	2,26	1,49
Románok	1034	2,33	1,56
Ukránok	1013	2,36	1,54
Bosnyákok	949	2,37	1,50
Oroszok	1030	2,44	1,53
Kínaiak	1026	2,46	1,45
Szerbek	1052	2,71	1,54
Négerok	1021	2,92	1,50
Szlovákok	1006	2,97	1,51
Csehek	1000	3,01	1,50
Horvátok	1018	3,01	1,52
Lengyelek	1013	3,25	1,59
Zsidók	1020	3,26	1,66
Amerikaiak	1039	3,55	1,60
Németek	1044	3,59	1,60
Osztrákok	1035	3,59	1,59

1. táblázat: Társadalmi távolság átlaga etnikumonként²¹

	Elemsszám	Kérdezettek aránya (%)	Válaszadók aránya (%)	Kumulatív arány (%)
Nem engedném az országba	448	38,3	43,4	43,4
Az országban lehet	214	18,3	20,7	64,1
Szegeden lehet	207	17,7	20,1	84,2
Munkatárs lehet	46	3,9	4,5	88,7
Szomszéd lehet	51	4,4	4,9	93,6
Családtag lehet	66	5,6	6,4	100,0
Összes válaszadó	1032	88,1	100,0	
Nem válaszolt	75	6,4		
Nem tudja	64	5,5		
Összes kérdezett	1171	100,0		

2. táblázat: Társadalmi távolság

cigányokat. A „pc-kirekesztők” alatt azokat a személyeket értem, akik Szegeden és/vagy Magyarországon megtűrnék őket. Kevésbé szélsőséges állásfoglalásukat a politikailag korrekt közbeszéd elterjedésének, s a mindennapokba való beszívárgásának tulajdonítom. Az „elfogadók” kategóri-

²⁰ Csepeli-Fábián-Sik 1998. 465. (Margalit 1996., Karmasin 1992., Golub és Cohen 1995.)

²¹ 1=be sem engedném az országba; 6=elfogadnám családtagként is

ájába azok az emberek kerültek, akik nem ellenzik a személyes kapcsolatot létét, szomszédnak és/vagy munkatársnak is elfogadnának cigányokat. A „befogadó” teljesen nyitott attitűddel bír, családtagként is el tudna képzelni egy cigány etnikumút.

Ez a besorolás még érzékeltebben mutatja, milyen minoritás nem minősül valamilyen módon kirekesztőnek.

	Elemsszám	Válaszadók aránya (%)	Kumulatív arány (%)
Kirekesztő	448	43,4	43,4
Pc- kirekesztő	421	40,8	84,2
Elfogadó	97	9,4	93,6
Befogadó	66	6,4	100,0
Összesen	1032	100,0	

3. táblázat: Társadalmi távolság, kategóriák

AZ ISKOLAI VÉGZETTSÉG HATÁSA A TÁRSADALMI TÁVOLSÁG ALAKULÁSÁRA

Az iskolai végzettséget vizsgálva általánosságban kijelenthetjük, hogy minél magasabb iskolai végzettségű valaki, annál kevésbé kirekesztő, az elvégzett osztályok számával nő az elfogadás mértéke is. Ez a megállapítás megegyezik a szakirodalomban leírt általános tendenciákkal.²² A variencia-analízis alapján a különbség a felsőfokú végzettségűek és a diplomával nem rendelkezők attitűdjei között található.

Az átlagosan elvégzett osztályok száma a „kirekesztőknél”, majd a „pc-kirekesztőknél” a legalacsonyabb.

Legmagasabb iskolai végzettség	Elemsszám	Rangátlag
Alapfokú	376	458,38
Középfokú	369	514,38
Felsőfokú	286	593,84
Összesen	1031	

4. táblázat: Társadalmi távolság rangátllaga, iskolázottság szerint ($\chi^2=37,348$; $\text{sig}=0,000$)

	Átlag	Elemsszám	Szórás
Kirekesztő	11,77	448	2,70
Pc-kirekesztő	12,66	421	2,87
Elfogadó	13,23	96	3,15
Befogadó	13,12	66	3,15
Összesen	12,36	1031	2,89

5. táblázat: Elvégzett iskolai osztályok átlaga

Részletebben megvizsgálva az átlagokat árnyaltabb képet kapunk. A legkirekesztőbb csoport a szakmunkásoké, a csak általános iskolai végzettséggel rendelkezőknél is alacsonyabb az átlaguk a Bogardus-skálán. Az szórás is itt a legalacsonyabb, ami viszonylag homogén gondolkozásmódra utal. Az ő magas fokú előítéletességüknek az oka valószínűleg a „szociális féltékenységi”: el akarják határolni magukat a társadalmi hierarchia alján – ám tőlük nem is olyan messze – elhelyezkedő csoportoktól.

²² Pl. Csepe-Fábián-Sik 1998. 468.

Erre egyrészt a pozitív énkép megőrzése miatt van szükségük, másrészt közvetve gazdasági megfontolások is eredményezik, hiszen a munkaerőpiacon elsősorban az ő számukra jelenthetnek konkurenciát a képzetlen cigányok tömegei.²³

Az érettségivel rendelkezők közül a gimnáziumban végzetteknek átlaga jóval magasabb, a szakközépiskolában tanultak attitűdjei gyakorlatilag megegyeznek az alapfokú végzettségűekkel.

A legelfogadóbbak az egyetemi végzettségűek, a főiskolán tanultak csoportja markánsan más értékrendet képvisel az átlagok alapján. Ezt a Scheffe-teszt is alátámasztotta: az egyetemi végzettségűek cigányokkal szembeni attitűdje – a gimnáziumi érettségivel rendelkezők kivételével – szignifikánsan különbözik az összes más végzettségű válaszadótól.

Legmagasabb iskolai végzettsége	Elemsszám	Rangátlag
Max. 8 általános	158	464,95
Szakk munkásképző	218	453,63
Szakközépiskolai érettségi	219	490,63
Gimnáziumi érettségi	150	549,06
Főiskolai diploma v. technikum	167	543,50
Egyetemi diploma	119	664,47
Összesen	1031	

6. táblázat: Társadalmi távolság rangátalaga, iskolázottság alapján
Kruskal-Wallis-teszt ($P2=54,040$; $sig=0,000$)

Az idegen nyelvek ismerete is nyitottságot, toleranciát eredményez. A Mann-Whitney-próba bebizonyította, hogy az idegen nyelvet beszélők, ill. nem beszélők csoportja között szignifikáns különbség van a cigányellenesség tekintetében – az idegen nyelvet nem beszélők jóval kirekesztőbbek a csoport-rangszer alapján. Sőt, minél több nyelvet beszél valaki, annál kisebb társadalmi távolságot tart más kultúrákból származó személyekkel – így a cigányokkal – szemben is.

Nem meglepő tehát, hogy a „befogadóknak” 59 %-a, míg a „kirekesztőknek” csak 28,6 %-a beszél valamilyen idegen nyelven.

Beszél-e Ön idegen nyelvet?		
χ ² -próba értéke=33,127; sig = 0,000; N=1032		
	Igen	Nem
Kirekesztő	71,4%	28,6%
Pc-kirekesztő	60,6%	39,4%
Elfogadó	52,6%	47,4%
Befogadó	40,9%	59,1%
Összesen	63,3%	36,7%

7. táblázat: Nyelvtudás aránya

²³ Aronson 1995.248-251., Allport 1999. 287

A FOGLALKOZÁS ÉS A TÁRSADALMI TÁVOLSÁG ÖSSZEFÜGGÉSEI

Fábián Zoltán és Erős Ferenc véleménye szerint az átlagosnál nagyobb mértékű előítéletesség tapasztalható a rokkantnyugdíjasok, a nyugdíjasok, és a munkanélküliek – tehát a hátrányosabb helyzetű lakosság – körében.²⁴ A Szeged 2001 adatai azonban nem mutatnak ilyen különbséget a tevékenység típusa alapján. A nyugdíjasok sem kimagaslóan cigányellenesek, sőt a rokkantnyugdíjasok átlagpontja magasabb, mint az öregségi nyugdíjasoké.

A FEOR besorolás szerint képzett csoportok között azonban már van szignifikáns különbség a Kruskal-Wallis-próba eredménye alapján. A diplomás szellemi dolgozók a legelfogadóbbak – ebben az esetben egyértelműen a magasabb iskolázottsággal függ össze a tolerancia. A leginkább cigányellenesek a szakmunkásként dolgozók.

A variencia-analízis²⁵ megmutatta, hogy a diplomás szellemi dolgozók és a vállalkozók attitűdjei jóval pozitívabbak a cigányokkal szemben, mint a többi FEOR-csoporthoz tartozó válaszadó attitűdje.

Fő tevékenysége	Átlag	Elemzés	Szórás
Állásban van, alkalmazott	2,30	525	1,50
Alkalmi munkából él	2,32	25	1,57
Vállalkozó	2,20	51	1,55
Munkanélküli	1,77	31	1,31
Nyugdíjas	2,18	266	1,39
Egyéb inaktív	2,33	48	1,67
Tanuló	2,48	80	1,65
Összesen	2,26	1026	1,49

8. táblázat: Társadalmi távolság átlaga, tevékenységek szerint bontásban

FEOR	Elemzés	Rangátlag
Vállalkozó	85	495,55
Alkalmazott/vezető	137	472,50
Diplomás szellemi	135	552,77
Egyéb szellemi	169	432,09
Szakmunkás	231	396,05
Nem szakmunkás fizikai	145	422,50
Összesen	902	

9. táblázat: Társadalmi távolság rangátlagja, FEOR besorolás

A NEMZETISÉG ÉS A CIGÁNYELLENESSÉG ÖSSZEFÜGGÉSEI

Nem okozott meglepetést a nem csak magyar nemzetiségű családból származó személyek távolságtartásának vizsgálata során, hogy az idegen etnikumú nagyszülőkkel is rendelkezők nyitottabbak a cigányokkal szemben. A variencia-analízis azonban rámutatott, hogy szignifikáns különbség csak akkor mutatható ki a cigányellenesség kérdésében, ha a válaszadó anyai és apai nagyszülei között egyaránt található idegen etnikumú.

²⁴ Erős 1998. 243., Fábián-Sik 1996. 385., 396.

²⁵ Anova/Scheffe-teszt

A KÖZBIZTONSÁG HATÁSA A TÁRSADALMI TÁVOLSÁG ALAKULÁSÁRA

1990 előtt a médiában és a kriminológiai szakirodalomban általánosan elterjedt volt a „cigánybűnözés” fogalmának a használata. A rendszerváltás után e kifejezés a „politikai korrektség” jegyében száműzve lett a közbeszédből, és jogszabály tiltja a rendőrségi közleményekben az etnikai hovatartozás megjelölését az elkövető külső megjelenésének leírásakor – hacsak nem kifejezetten etnikai indíttatású bűnügy képezi a tájékoztatás tárgyát, amelyben releváns a szereplők etnikai háttere.²⁶

A „cigánybűnözés” stigmatizáló fogalma azonban mégsem kopott ki a közgondolkodásból, hiszen a többségi társadalom jelentős részének véleménye szerint a cigányság bűnöző hajlamú népcsoport, vagy legalábbis jóval nagyobb arányban szegi meg a törvényt, mint a többségi társadalomhoz tartozóak. Ezt alátámasztja Erős Ferenc kutatása is, amely kimutatta, hogy a magyar lakosság közel 67 százaléka egyetértett azzal a kijelentéssel, hogy „a bűnözési hajlam a cigányok vérében van”.²⁷

Póczik Szilveszter kutatásai bizonyították, hogy a sztereotípiákkal ellentétben a cigányok bűnelkövetésében – egyetlen kivétellel – nem lehet etnoszociális jegyeket bizonyítani, s ezzel cáfolható az a nézet is, mely szerint a romák körében a bűnözés etnospecifikus megélhetési forrás lenne.²⁸

A „cigánybűnözés” fogalmának látens fennmaradását a Szeged 2001 vizsgálatának eredményei is bizonyítják. Minél elégedetlenebb egy válaszadó Szeged városának és közvetlen lakókörzetének közbiztonságával, annál inkább hajlamos a cigányellenességre. A közbiztonsággal elégedettek kisebb társadalmi távolságot tartanak a cigányokkal szemben, mint az elégedetlenek.

A variencia-analízis megmutatja, hogy az egész város közbiztonságának megítélésekor a szignifikáns különbség az elégedettek és az elégedetlenek között húzódik, míg a közvetlen lakókörzet biztonságának megítélése inkább differenciál. Ez utóbbi esetben ugyanis az elégedettség skálán középértéket megjelölők is jóval cigányellenesebbek, mint az elégedettek.

A Wilcoxon-teszt alapján a korábban jellemzett négy típus mindegyike szignifikánsan elégedettebb a közvetlen lakókörzetének közbiztonsá-

²⁶ Krémer 1997. 46-51.

²⁷ Erős 1997. 715-716.

²⁸ A kivételt a szexuális cselekmények köre képviseli, ami valószínűleg azzal függ össze, hogy a cigány kultúrhagyományokban a 10-12 éves lányok már nemileg érettnak számítanak, tehát együttélésre, vagy akár prostitúcióra is alkalmasnak minősülnek. E tradíciókkal magyarázható a kiskorú veszélyeztetése miatti ítéletek magas száma. Póczik 1999. 31.

gával, mint általában véve Szeged közbiztonságával. A „kirekesztők” a legkevesbé elégedettek a közbiztonsággal, s az „elfogadók” (Szeged), ill. a „befogadók” (lakókörzet) a legelégedettebbek.

	Mennyire elégedett a közbiztonsággal?		Mennyire elégedett lakókörzetének közbiztonságával?	
	Elemzés	Rangátlag	Elemzés	Rangátlag
Elégedetlen	301	455,03	249	458,52
Is-is	426	499,79	300	492,16
Elégedett	280	563,04	470	548,66
Összesen	1007		1019	

10. táblázat: Közbiztonsággal való elégedettség – Kruskal-Wallis-teszt

POLITIKA ÉS TÁRSADALMI TÁVOLSÁG

A válaszadók pártpreferenciáját elemezve nem meglepő, hogy a MIÉP-szimpatizánsok a leginkább cigányellenesek – a Csurka-hívek több mint fele még az országba sem engedné be őket. Bár klasszikus kirekesztő tanokat hirdetnek a párt ideológusai, a „politikailag korrekt” kirekesztők aránya sem elhanyagolható, így a MIÉP-szavazók 90%-a valamiképp a kirekesztést képviseli. Ez a leghomogénebb csoport a cigányokkal kapcsolatos attitűdök tekintetében, a szórás náluk a legalacsonyabb (1,29).

Talán igaza lehet annak a vulgárpolitológiai közhelynek, hogy a szélsőjobb és a szélsőbal valahol szélen „összeér”, tehát populizmusuk miatt jó néhány ideológiai és hatalomtechnikai párhuzam vonható meg köztük. A második leginkább cigányellenes csoport ugyanis a Munkáspárt szavazóiból áll össze. Sőt, a „kirekesztők” aránya magasabb, mint a MIÉP táborában.²⁹

A Bogardus-skála átlagai alapján az SZDSZ szimpatizánsai alkotják a leginkább befogadók csoportját. A tipológiát megvizsgálva már árnyaltabb képet kapunk. Kiemelkedően alacsony a „kirekesztők” aránya, ámde kiemelkedően magas a „pc-kirekesztők” aránya, ami jelzi, hogy az elvek és a mindennapi gyakorlat nem mindig fedi egymást. Kétségtelen azonban, hogy a többi párt szavazóival ellentétben egyedül a liberális szavazók nem lépik át a 80 %-s határt a valamiképpen kirekesztőnek minősülő arányában (77,1%), s kiemelkedően magas körükben a „befogadók” aránya is.

²⁹ Az adatok hitelességét csökkenti a Munkáspárt vizsgálata során a másik két kisebb párthoz képest is alacsony elemszám.

A két nagy párt³⁰ szavazói közül a szocialisták viszonyulnak pozitívabban a cigányokhoz. A „kirekesztő” és a „elfogadó” attitűdűek aránya hasonló, ám a „pc-kirekesztők” a Fidesz-MDF-szimpatizánsok, a „befogadók” pedig a MSZP-szavazók körében felülreprezentáltak.

	Pártpreferencia ($\chi^2=12,358$; sig=0,027)					
	Fidesz-MDF	MSZP	SZDSZ	MIÉP	Munkáspárt	Összesen
Kirekesztő	41,8%	41,6%	16,7%	53,1%	55,6%	41,1%
Pc-kirekesztő	43,6%	40,4%	60,4%	36,7%	27,8%	42,7%
Elfogadó	9,9%	10,2%	8,3%	6,1%	11,1%	9,7%
Befogadó	4,6%	7,8%	14,6%	4,1%	5,6%	6,5%
Elemsszám	282	245	48	49	18	642

11. táblázat: Pártpreferenciák

A Mann-Whitney-teszt bizonyította (sig=0,000), hogy az EU-szkeptikusok körében a cigányellenesség jóval erősebb, mint az Európai Unióhoz való csatlakozást pártolók között. Az Unióhoz való csatlakozást elvetők aránya a „kirekesztők” között a legnagyobb. (A tendenciának ellentmond, hogy a „befogadók” esetében is magasabb az átlagosnál a protestálók aránya.)

Természetesen az Európai Unióhoz való csatlakozás következményeit is a „kirekesztők” ellenzik a legerősebben. Minél cigányellenesebb valaki, annál inkább ellenzi a külföldiek magyarországi munkavállalását, föld-és lakásvásárlását. Leghevesebben a külföldiek földvásárlása ellen tiltakoznak a válaszadók – talán mert a média is ezzel a kérdéssel foglalkozik a legtöbbit.

	Szeretné-e, hogy Magyarország az EU tagja legyen? ($\chi^2=36,563$; sig=0,000)	
	Igen	Nem
Kirekesztő	80,4%	19,6%
Pc-kirekesztő	92,2%	7,5%
Elfogadó	97,8%	2,2%
Befogadó	85,0%	15,0%
Összesen	87,4%	12,5%

12. táblázat: Az Európai Unióval kapcsolatos vélemények

A JÖVEDELEM HATÁSA A TÁRSADALMI TÁVOLSÁG ALAKULÁSÁRA

A válaszadók anyagi helyzete is befolyásolja a Bogardus-skálára adott válaszokat. Az egy főre eső jövedelem alapján kiszámított alsó 10%-hoz tartozók sokkal negatívabban viszonyulnak a cigányokhoz, mint a felső

³⁰ A Fidesz és az MDF szavazóit a kérdőív alapján nem lehet elkülöníteni.

decilishez tartozó, jó anyagi körülmények között élő megkérdezettek. Ennek megfelelően a „kirekesztők” körében a legalacsonyabb az egy főre eső átlagjövedelem, s a „befogadók” között a legmagasabb.

A variancia-analízisből az is kiderül, hogy a kirekesztők és a pc-kirekesztők csoportjai között van szignifikáns különbség ($\text{sig}=0,014$). A cigányellenes attitűdű válaszadók közül tehát az alacsonyabb jövedelműek nyíltabban felvállalják a kirekesztő álláspontjukat, mint a magasabb egy főre eső jövedelemmel rendelkezők.

	Elemsszám	Százalék	Egy főre jutó jövedelem átlaga	Társadalmi távolság átlaga	Szórás
Alsó decilis	95	9,9	13108,40	1,94	1,41
Felső decilis	96	10,0	81614,58	2,81	1,66
2-9. decilisek	773	80,2	33878,73	2,25	1,49
Összesen	964	100,0	36585,64	2,28	1,51

13. táblázat: Társadalmi távolság átlaga, decilisek

	Jövedelem átlaga	Elemsszám	Szórás
Kirekesztő	33594,5	373	20295,3
Pc-kirekesztő	38741,9	355	20671,3
Elfogadó	38999,2	78	22554,4
Befogadó	40337,6	59	27362,5
Összesen	36654,3	865	21337,1

14. táblázat: Egy főre eső jövedelem átlaga

A TÁRSADALMI MOBILITÁS HATÁSA A CIGÁNYELLENESSÉG ALAKULÁSÁRA

Minél alacsonyabb presztízsű társadalmi osztályba sorolta be magát egy válaszadó, annál inkább cigányellenesnek bizonyult. Az adatok megerősítik Aronson megállapítását, mely szerint a társadalmi és gazdasági hierarchia alján elhelyezkedő csoportok jóval előítéletesebbek, mint a magasabb presztízsűek. A nagyobb előítéletek magyarázatául többféle ok szolgálhat. Az alacsony társadalmi-gazdasági-műveltségi státuszú embereknek „(1) szükségük van arra, hogy legyen valaki, akivel szemben ők is fölényben érezhetik magukat; (2) a bőrükön tapasztalják, hogy a kisebbségi csoportok tagjai konkurálnak velük a munkalehetőségekért folytatott versenyben; (3) jobban frusztrálva vannak, mint mások és ezért sokkal agresszívebbek is; (4) a műveltség hiánya következtében világképük erősen leegyszerűsített sémákra, sztereotípiákra épül”.³¹

³¹ Aronson 1995. 248.

Allport-Bettelheim és Janowitz empirikus vizsgálataira hivatkozva kifejti, hogy az előítélettel kapcsolatban „a társadalmi mobilitás dinamikus fogalma sokkal jelentősebb, mint bármelyik statikus demográfiai változó.”³²

Melyik társadalmi csoporthoz tartozónak érzi magát?	Rangátlag	Elemsszám
Alsó osztály	433,18	45
Munkásosztály	478,10	314
Középosztály	524,00	591
Felső középosztály	564,83	63
Legfelső osztály	584,33	3
Összesen		1016

15. táblázat: Kruskal-Wallis Teszt átlaga
($\chi^2 = 11,663$; $\text{sig}=0,020$)

Az emberek előítéletének mértékét döntően befolyásolhatja, hogy a státusza lefelé vagy felfelé van elmozdulóban.

A szegedi lakosok válaszai is megerősítették ezt az elméletet, hiszen magukat a rendszerváltozás veszteseinek mondók jóval cigányellenesebbek, mint azok, akik profitáltak a politikai-gazdasági fordulatból. A Kruskal-Wallis-teszt megmutatja, hogy bár a család helyzetének változása nem mutat szignifikáns különbséget a cigányellenesség mértékében, ($\text{sig}=0,107$), a személyes helyzet változása és az új rendszer egészének megítélése már eltéréseket okoz. A „kirekesztők” között alulreprezentáltak azok, akik magukat felfelé mobilizálódónak érzik, s felülreprezentáltak pedig a „vesztesek”. A nem kirekesztők között az „elfogadók” pozitívabban ítélik meg a rendszerváltást, mint a „befogadók”.

	Az Ön helyzete hogyan változott a rendszerváltozás hatására?		Az új rendszer összességében jobb-e, mint a korábbi?	
	Elemsszám	Rangátlag	Elemsszám	Rangátlag
Inkább rosszabb	341	441,93	355	439,08
Se jobb, se rosszabb	412	495,33	286	492,03
Inkább jobb	219	539,30	344	549,45
Összesen	972	–	985	–

16. táblázat: A rendszerváltás megítélése – Kruskal-Wallis teszt

	Az Ön helyzete hogyan változott a rendszerváltozás hatására? ($\chi^2=26,234$; $\text{sig}=0,000$)		
	Inkább rosszabb	Se jobb, se rosszabb	Inkább jobb
Kirekesztő	42,6%	40,7%	16,7%
Pc-kirekesztő	29,4%	44,6%	25,9%
Elfogadó	25,6%	44,4%	30,0%
Befogadó	34,4%	36,1%	29,5%
Összesen	35,1%	42,4%	22,5%

17. táblázat: A rendszerváltás megítélése

³² Allport 1999.279.

MULTIKULTURÁLIS TÁRSADALOM ÉS AZ ELŐÍTÉLETEK

A várakozásnak megfelelően minél inkább cigányellenes valaki, annál inkább ellenzi a menekültek befogadását, a multikulturális társadalom léte-

		Elemzés	Rangátlag
Fogadjuk-e be azokat a menekülteket, akik szeretnék itt maradni?	Kirekesztő	438	585,28
	Pc kirekesztő	407	453,68
	Elfogadó	93	412,92
	Befogadó	64	360,94
	Total	1002	–
A menekültek veszélyeztetik-e Magyarország biztonságát?	Kirekesztő	427	576,81
	Pc kirekesztő	403	450,50
	Elfogadó	95	406,23
	Befogadó	63	351,23
	Total	988	–
Zavarja-e, hogy Magyarországon sokféle nemzetiség él együtt?	Kirekesztő	444	615,58
	Pc kirekesztő	418	457,28
	Elfogadó	97	391,44
	Befogadó	66	354,45
	Total	1025	–
Zavarja-e, hogy Szegeden viszonylag sok külföldit lehet látni?	Kirekesztő	443	601,11
	Pc kirekesztő	418	467,50
	Elfogadó	97	394,70
	Befogadó	66	375,85
	Total	1024	–
Zavarja-e, hogy külföldiek letelepedési engedélyt kaphatnak az országban?	Kirekesztő	442	621,79
	Pc kirekesztő	418	451,69
	Elfogadó	96	366,07
	Befogadó	64	342,61
	Total	1020	–

18. táblázat: Menekültek, külföldiek megítélése

kesztők” támadják a leginkább, s a „befogadóknak” van a legkisebb ellenérzése.³³

A „kirekesztők” nemcsak az etnikai alapú multikulturális társadalmat ellenzik nagyobb mértékben, mint a kevésbé cigányellenesek, hanem a nem etnikai alapú szubkultúrákat is, például a homoszexualitást. A kábítószertfogyasztás elítélésében azonban már olyan széles körű a társadalmi konszenzus, hogy ez az álláspont már nincs szignifikáns kapcsolatban a cigányellenességgel. (A válaszadók 78,8%-a semmilyen körülmények között nem tudná elfogadni legalizálásukat.)

³³ A kérdésfeltevés során a „1” kód jelölte a toleráns álláspontot, a „3” pedig az intoleránsat, így minél alacsonyabb az átlag, annál toleránsabb a válaszadó.

		Elemzés	Rangátlag
Magyarországon homoszexuálisok házasságot köthessenek egymással	Kirekesztő	429	522,44
	Pc kirekesztő	399	484,00
	Elfogadó	92	448,81
	Befogadó	65	416,48
	Total	985	–
Magyarországon engedélyezzék enyhébb kábítószeres fogyasztását	Kirekesztő	445	515,89
	Pc kirekesztő	415	515,07
	Elfogadó	93	473,69
	Befogadó	65	481,40
	Total	1018	–
Zavarja-e, hogy Szegeden több külföldi tulajdonú bevásárlóközpont van	Kirekesztő	442	553,32
	Pc kirekesztő	418	486,71
	Elfogadó	97	463,42
	Befogadó	66	466,85
	Total	1023	–
Zavarja-e, hogy az országban sok nagyvállalat külföldi tulajdonban van?	Kirekesztő	444	562,26
	Pc kirekesztő	418	481,91
	Elfogadó	97	468,36
	Befogadó	65	435,17
	Total	1024	–

19. táblázat: A globalizáció és szubkulturák megítélése

AZ ÉLETKOR ÉS A TÁRSADALMI TÁVOLSÁG KAPCSOLATA

Fábián Zoltán az életkor és a cigányellenesség fontos összefüggéseire hívja fel a figyelmet. Egyrészt az életkor gyenge pozitív korrelatív kapcsolatban áll a cigányellenesség mértékével, másrészt a fiatalok esetében egy ellenkező irányú tendencia is kirajzolódik: a fiatalabb életkor negatívabb attitűdökkel jár együtt. Ez Fábián véleménye szerint az idegengyűlölő ifjúsági szubkulturák – elsősorban a skinhead-mozgalom – térnyerésének köszönhető.³⁴

A Szegeden 2001-ben végzett felmérés eredményei megegyeznek ezzel az állítással. Az időskorúak a leginkább előítéletesek, felülreprezentáltak a „pc-kirekesztők” körében. A középkorúak a legelfogadóbbak, ami a „kirekesztők” alacsony arányának köszönhető. (A „pc-kirekesztők” körében viszont ők is felülreprezentáltak.)

A 35 évesnél fiatalabb válaszadók alacsony átlagpontszáma a szélsőségesen elutasítók magas arányának köszönhető.

³⁴ Fábián 1999. 90. Az Ifjúság 2001 adatai azonban azt mutatták, hogy a skinheadekkel kapcsolatos attitűdök nem állnak szignifikáns kapcsolatban a cigányellenességgel. Egy másik ifjúsági szubkulturáról alkotott vélemény azonban befolyásolja azt: a punkokkal szimpatizáló fiatalok inkább toleránsak a cigányokkal szemben.

Mann-Whitney-próbával 23 éves kornál lehetett megállapítani szignifikáns különbséget a cigányellenesség tekintetében, tehát a 18-23 éves korosztály körében bizonyíthatóan magasabb a cigányellenesség, mint az idősebb korúaknál ($\text{sig}=0,049$).

	18-35 éves	36-55 éves	56-75 éves	Osszesen
Kirekesztő	49,0%	38,0%	43,2%	43,4%
Pc-kirekesztő	34,1%	45,3%	44,0%	40,8%
Elfogadó	9,4%	9,4%	9,4%	9,4%
Befogadó	7,6%	7,3%	3,4%	6,4%

20. táblázat: Az életkori csoportok megoszlása ($\chi^2=17,194$; $\text{sig}=0,009$)

A SZEGEDI KÖZÉPISKOLÁSOK CIGÁNYOKKAL KAPCSOLATOS ATTITÜDJEI

2001-ben a Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszéke a szegedi középiskolások körében is végzett egy reprezentatív felmérést, amely során néhány etnikummal kapcsolatban a társadalmi távolságot is felmérték egy Bogardus-skála segítségével. A skála nem teljes mértékben ugyanaz, mint a Szeged 2001 esetében, hiszen egyrészt kevesebb etnikai csoportot sorol fel, másrészt a diákok életkori sajátosságainak megfelelően az állítások is különböznek.³⁵ Ennek ellenére a tendenciák természetesen számos esetben összehasonlíthatóak a felnőttek körében tapasztalható eredményekkel.

A Szeged 2001 esetében kapott eredményekkel szemben a szegedi középiskolás fiatalok egyértelműen a cigányokat tartják a legkevésbé elfogadható etnikai csoportnak. Ez a ragzor megerősíti Erős Ferenc és Fábíán Zoltán azon megállapítását, hogy Magyarországon a cigányság a leginkább elutasított etnikai csoport.³⁶ A sorrend nem kérdőjelezi meg azonban a felnőttek körében tapasztalható eredményeket sem, hiszen a diákok körében is az arabok, palesztinok csoportja a második legelutasítottabb etnikum, s az amerikaiak a leg-szimpatikusabbak.

	Elemsszám	Átlag	Szórás
Roma (cigány)	892	1,91	1,41
Arab, palesztin	892	2,40	1,62
Román	888	2,62	1,64
Szerb	875	2,99	1,58
Zsidó	874	3,06	1,63
Romániai magyar	900	3,74	1,52
Szerbiai magyar	877	3,75	1,56
Amerikai	915	4,58	1,32

21. táblázat: Társadalmi távolság átlaga etnikumonként

³⁵ A könnyebb összehasonlíthatóság kedvéért a kérdőívben szereplő állítások kódszámainak sorrendjét felcseréltem. (Tehát a kérdésben a „családomba fogadnám” állítás 1-es kódszámon szerepelt, de a statisztikai számításoknál már a Szeged 2001 mintájára 6-os kódot rendeltem hozzá.)

³⁶ Fábíán 1999. 83-84.

A fiataloknak az amerikaiakkal és a cigányokkal – a két szélső pólussal – kapcsolatos véleménye a leginkább homogén a szórás eredménye alapján. A Bogardus-skálán jól elkülönült csoportot alkotnak a romániai és szerbiai magyarok. Megítélésük igen pozitív, de mégis messze elmarad az amerikaiaktól, akiket a diákok 46 százaléka elfogadna barátoknak, s további 21 százalékuk akár a családjában is szívesen látna.

	Elemsszám	Kérdezettek aránya	Válaszadók aránya	Kumulatív arány
Egy országban sem lagnék vele	524	50,7 %	58,7 %	58,7 %
Egy városban, faluban lagnék vele	188	18,2 %	21,1 %	79,8 %
Elfogadnám szomszédnak	30	2,9 %	3,4 %	83,2 %
Elfogadnám osztálytársamnak	53	5,1 %	5,9 %	89,1 %
Elfogadnám barátomnak	75	7,3 %	8,4 %	97,5 %
Családomba fogadnám	22	2,1 %	2,5 %	100,0 %
Összes válaszadó	892	86,3 %	100,0 %	–
Nem válaszolt	66	6,3 %	–	–
Nem tudja	77	7,4 %	–	–
Összes kérdezett	1034	100,0 %	–	–

22. táblázat: Társadalmi távolság

A szegedi fiatalok között a „kirekesztők” aránya jóval magasabb (58,7%), mint a felnőttek körében (43,4%). Úgy tűnik, körükben a nyílt diszkrimináció kevésbé ütközik kulturális tabukba, mint az idősebbek esetében. A „befogadók” arány is alacsonyabb (a felnőtteknél 6,4%), ám az „elfogadók” jóval többen vannak, mint a Szeged 2001 válaszadói körében (9,4%).³⁷

	Elemsszám	Válaszadók aránya	Kumulatív arány
Kirekesztő	524	58,7 %	58,7 %
Pc-kirekesztő	188	21,1 %	79,8 %
Elfogadó	158	17,7 %	97,5 %
Befogadó	22	2,5 %	100,0 %
Összesen	892	100,0 %	–

23. táblázat: A társadalmi távolság típusai

bé ütközik kulturális tabukba, mint az idősebbek esetében. A „befogadók” arány is alacsonyabb (a felnőtteknél 6,4%), ám az „elfogadók” jóval többen vannak, mint a Szeged 2001 válaszadói körében (9,4%).³⁷

A nemek szerinti társadalmi távolságot vizsgálva kiderül, hogy a felnőttekkel ellentétben a szegedi középiskolások körében szignifikáns különbség van a fiúk és a lányok attitűdjei között – a fiúk a kevésbé toleránsak a cigányokkal szemben. A társadalmi távolság-skálán mért

	Elemsszám	Rangátlag	Rangsorok összege
Fiú	493	417,97	206061,00
Lány	395	477,61	188655,00
Összesen	888		

24. táblázat: Társadalmi távolság rangátlaga, nemek szerint

³⁷ Az összehasonlítás csak a két szélső érték esetében helyénvaló teljesen, hiszen a Bogardus-skála 2-5 közé eső értékei nem teljesen ugyanazok, így az „elfogadó” és a „pc-kirekesztő” kategória részben eltér a felnőttek és a középiskolások diákok esetében.

viszonylag nagy nemek közötti átlagkülönbség oka az, hogy a fiúk a „kirekesztő”, míg a lányok a „pc-kirekesztők” körében nagymértékben felülreprezentáltak.

	Fiú	Lány	Összesen
Kirekesztő	65,3%	50,6%	58,8%
Pc-kirekesztő	16,0%	27,3%	21,1%
Elfogadó	16,6%	19,2%	17,8%
Befogadó	2,0%	2,8%	2,4%

25. táblázat: A nemek eloszlása ($\chi^2=22,748$; $\text{sig}=0,000$)

A nyelvtudás – a „Szeged 2001”-ben mértékhez hasonlóan – növeli a nyitottságot, toleranciát (Mann-Whitney-teszt, $\text{sig}=0,002$). A nyelvvizsgálóval rendelkező középiskolás diákok az átlagnál kisebb arányban találhatók meg a „kirekesztők” között, s felülreprezentáltak a „elfogadók” között.

	Van-e nyelvvizsgád? ($\chi^2=15,432$; $\text{sig}=0,001$)		
	Igen	Nem	Összesen
Kirekesztő	43,5%	60,1%	58,9%
Pc-kirekesztő	20,3%	20,9%	20,9%
Elfogadó	34,8%	16,4%	17,8%
Befogadó	1,4%	2,6%	2,5%

26. táblázat: Nyelvtudás, kategóriánként

A tanulmányi eredményesség szempontjából két szélső csoport – a bukottak és a kitűnő tanulók – alulreprezentáltak a „kirekesztők” között. A kitűnő tanulók esetében ennek az oka az, hogy ők kevésbé hajlamosak a szélsőséges megállapításokra, s jobban elsajátították az iskola által is sugallt politikailag korrekt beszédet.³⁸

Az évismétlők³⁹ valóban kevésbé cigányellenesek, az „elfogadók” körében magasán felülreprezentáltak. Ennek oka valószínűleg az, hogy a bukott tanulók jelentős hányada rossz szociális körülmények között él – közel negyedük családjának komoly anyagi gondjai vannak – így feltételezhetően egy részük cigányok által sűrűn lakott részen él, személyes kapcsolata van cigány etnikumúakkal, vagy maga is cigány származású. Ez a körülmény pedig Tomka szerint általánosságban mérsékli a cigányellenességet.⁴⁰

	Tanulmányi átlagod az elmúlt tanévben? ($\chi^2=48,836$; $\text{sig}=0,000$)					
	Évet ismételvek	2,00-3,00	3,01-4,00	4,01-4,50	4,51-5,00	Összesen
Kirekesztő	46,7%	65,6%	66,0%	60,1%	41,9%	58,6%
Pc-kirekesztő	16,7%	15,9%	16,7%	21,7%	31,8%	21,1%
Elfogadó	33,3%	13,2%	15,4%	16,2%	24,7%	17,9%
Befogadó	3,3%	5,3%	2,0%	2,0%	1,5%	2,5%

27. táblázat: Tanulmányi eredmények

³⁸ A kitűnő tanulók 65 %-a gimnáziumba jár.

³⁹ A bukás aránya a szakmunkásképzőben a legmagasabb, 7 %, de a legtöbb bukott tanuló ennek ellenére is a szakközépiskolákból kerül ki.

⁴⁰ Tomka 1991. 29.

A válaszadó családjának jelenlegi anyagi helyzete és az anyagi helyzetének elmúlt években megfigyelhető változása azonban nincs szignifikáns kapcsolatban a cigányellenesség mértékével – szemben a felnőtt szegedi lakosoknál tapasztaltakkal. Így elmondható, hogy a diákokat még kevésbé befolyásolja a családjuk jövedelme attitűdjeik kialakításakor.

A családok jelenleg anyagiilag... ($\chi^2=41,987$; $\text{sig}=0,003$)						
Tanulmányi átlagod	Néikülözések között él	Anyagi gondokkal küzd	Éppen, hogy kijön	Beosztással jól kijön	Gondok nélkül él	Nem tudom
Évet ismételtek	2,6%	21,1%	21,1%	31,6%	18,4%	5,3%
2,00-3,00	1,8%	10,7%	24,3%	44,4%	18,3%	,6%
3,01-4,00	,8%	7,3%	22,1%	49,3%	18,2%	2,2%
4,01-4,50	,4%	4,7%	17,9%	48,3%	27,4%	1,3%
4,51-5,00	-	5,1%	17,5%	53,0%	23,5%	,9%
Összesen	,8%	7,3%	20,5%	48,4%	21,5%	1,6%

28. táblázat: A család anyagi helyzete

Kruskal-Wallis-próbával nem mutatható ki szignifikáns összefüggés a cigányellenesség mértéke és az iskolatípus között, de a keresztábla elemzése rámutat néhány jellegzetességre. Tomka fent idézett tézise megmagyarázza, miért felülreprezentáltak a szakmunkás tanulók a „befogadók” körében. A gimnazisták óvakodnak a szélsőségektől, közöttük a „elfogadók” és a „pc-kirekesztők” aránya nagyobb az átlagosnál. A nyílt kirekesztés esetében a szakmunkás és szakközépiskolás fiatalok attitűdjei megegyeznek.

	Gimnázium	Szakközépiskola	Szakmunkásképző	Összesen
Kirekesztő	53,3%	62,1%	62,6%	58,7%
Pc-kirekesztő	24,2%	20,3%	16,1%	21,1%
Elfogadó	20,7%	16,7%	13,5%	17,7%
Befogadó	1,7%	1,0%	7,7%	2,5%

29. táblázat: Iskolatípusok megoszlása ($\chi^2=31,497$; $\text{sig}=0,000$)

A vallásos neveltetés ténye, egy felekezethez való tartozás vagy az egyházi szertartásokon való részvétel gyakorisága nem mutat szignifikáns összefüggést a cigányellenességgel. A hitbéli meggyőződés azonban már útmutatóul szolgálhat. Az Ifjúság 2001 adatai is alátámasztják Fábián Zoltán megállapítását, mely szerint a fiatalok vallásossága toleranciával párosul.⁴¹ Az ateisták közül kerülnek ki a leginkább cigányellenes fiatalok ($\chi^2=13,234$; $\text{sig}=0,010$).

Vallásosság: mivel tudnád magadat jellemezni?	Elemzés	Rangátlag
Az egyház tanítását követem	45	470,54
Vallásos vagyok a magam módján	351	473,14
Nem tudom, hogy vallásos vagyok-e	124	431,65
Nem vagyok vallásos	237	418,97
Határozottan más a meggyőződésem	128	406,16
Összesen	885	-

30. táblázat: Vallásos meggyőződés, Kruskal-Wallis-teszt

⁴¹ Az idősebb korosztálynál azonban előítéletességgel és autoritarizmussal párosul a vallásosság. Fábián 1999. 97.

Összegzés

A Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszékének 2001-ben végzett reprezentatív szegedi kutatásainak adataiból kiderül, hogy a városban tapasztalható cigányellenesség mértéke és tendenciái általában megegyeznek az országosan mért adatokkal.

A több nyelvet beszélő, magasabb iskolázottságú, felfelé mobilizálódó szegedi lakosok a válaszadók többségénél kisebb társadalmi távolságot tartanak a cigányokkal szemben. A szegedi középiskolás diákok körében a szélsőséges kirekesztés jóval nagyobb arányban fordul elő, mint a felnőttkorú lakosság körében. Ez azonban csak részben magyarázható a szélsőséges ifjúsági szubkultúrák térnyerésével. A fontosabb ok az, hogy a nyílt kirekesztés a fiatalok körében kevésbé ütközik kulturális tabukba, mint a felnőttek körében. A felnőttek inkább hajlamosak alkalmazni a politikailag korrekt beszédmódot. Ennek ellenére a cigányokról alkotott véleményük nem kedvezőbb, mint a fiataloké. Sőt, a felnőttek körében a valamilyen módon kirekesztő álláspontot képviselők aránya 84,2 %, míg a diákok esetében „csak” 79,8 %.

Az elemzés arra is rávilágított, hogy politikailag korrekt beszéddel el lehet feleltetni a cigányellenes indulatokat, de a közgondolkodás nem változott meg a „pc-beszéd” elterjedése óta sem.

A cigányokkal kapcsolatos előítéletek nagy része Lázár Guy véleménye szerint a cigányok és a nem cigányok közötti életmódbeli különbségekből fakadnak. Lázár kutatásának eredményei azt mutatták, hogy a „cigányok jellemzésére elsősorban a kedvezőtlen tulajdonságokat használták fel az emberek, (...) a kedvezőtlen tulajdonságok közül az érintkezéssel, az életmóddal kapcsolatos normák megszegésére utaló tulajdonságok kerültek előbbre.”⁴²

Csepeli György auto- és heterosztereotípiákat vizsgálva arra az eredményre jutott, hogy a magyarországi magyarság többsége lustának (74 %), erőszakosnak (70 %) és önzőnek (65 %) tartja a cigányokat, intelligensnek viszont csak 14 %.⁴³

Az életmódbeli különbségek egy részének a cigányok többségét sújtó rossz szociális helyzet az oka. Igazat kell adni Székelyi-Örkény-Csepeli szerzőtársak megállapításának: „...a romáknak egyszerre kell szembenézniük a kulturális és etnikai másság által kiváltott ellenérzésekkel, valamint a romákat sújtó szegénységet előítéletesen értelmező ellenséges magyarázati sémákkal.”⁴⁴

⁴² Lázár 1996. 70-71.

⁴³ Csepeli 2002. 145.

⁴⁴ Székelyi-Örkény-Csepeli 2001. 19.

A cigányellenesség mértékének csökkenése tehát kétféle módon következhet be Magyarországon. Egyrészt a cigányság – s más nem cigány etnikumú leszakadó rétegek, akik életmódjuk miatt sokak szemében cigánynak minősülnek – szociális helyzetében kell drasztikus fejlődést elérni. Másrészt a cigány kultúra egyenrangúságát kell elérni, a többségi kultúrától eltérő kultúrákkal szembeni előítéletességet csökkenteni. E folyamatban elsősorban az iskolai oktatás érhet el pozitív eredményeket.

Konzulens: Pászka Imre dr. habil. egyetemi docens,
Lőrinczi János, tudományos munkatárs

Irodalom

- ♦ Allport, Gordon W. (1999): Az előítélet. *Budapest: Osiris Kiadó*
- ♦ Aronson, Elliot (1995): A társas lény.
Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- ♦ Csepeli György (2002): A nagyvilág e kívül... Nemzeti tudat és érzésvilág *Magyarországon 1970-2002. Budapest: Jósöveg Kiadó*
- ♦ Csepeli György-Fábián Zoltán-Sik Endre (1998): Xenofóbia és a cigányságról alkotott vélemények.
In Kolosi Tamás-Tóth István György- Vukovich György (szerk.): Társadalmi Riport 1998. Budapest: TÁRKI, 458-489.
- ♦ Erős Ferenc (1997): Előítélet és etnicitás.
Magyar Tudomány, (6): 712-723.
- ♦ Erős Ferenc (1998): Előítélet és etnicitás: a cigányellenesség dimenziói a mai magyar társadalomban.
In Erős Ferenc (szerk.): Megismerés, előítélet, identitás. Budapest
- ♦ Erős Ferenc-Mészáros Ágnes (1994): Pszichológiai szempontok és problémák a magyarországi cigányság helyzetére vonatkozó kutatásokban.
In Erős Ferenc (szerk.): A válság szociálpszichológiája. Budapest: T-Twins Kiadó

- ♦ **Fábián Zoltán** (1999): Tekintélyelvűség és előítéletek.
Budapest: Új Mandátum Kiadó
- ♦ **Fábián Zoltán-Sik Endre** (1996): Az előítéletesség és a tekintélyelvűség a mai Magyarországon.
In Andorka Rudolf - Kolosi Tamás - Vukovich György (szerk.): Társadalmi Riport 1996. Budapest: TÁRKI, 381-413.
- ♦ **Havas Gábor-Kemény István-Kertesi Gábor** (1998): A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren. *Kritika, (3): 31-33.*
- ♦ **Huntington, Samuel P.** (2001): A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. *Budapest: Európa Kiadó*
- ♦ **Kertesi Gábor-Kézdi Gábor** (1998): A cigány népszerűség Magyarországon. Dokumentáció és adattár. *Budapest: Socio-typo Kiadó*
- ♦ **Krémer Balázs** (1999): A cigányok és a bűnözés.
Belügyi Szemle, (7-8): 40-51.
- ♦ **Lázár Guy** (1996): A felnőtt lakosság nemzeti identitása a kisebbségekhez való viszony tükrében. *In Többség – kisebbség. Jel-Kép Könyvtár. Budapest: Osiris Kiadó, 9-116.*
- ♦ **Póczik Szilveszter** (1998): Etnikai hátrányok és a roma kisebbség kriminológiai nézőpontból. *Belügyi Szemle, (7-8): 15-39.*
- ♦ **Postma, Koos** (1994): Changing prejudice in Hungary. Groningen. *Niederland*
- ♦ **Rátkai Árpád** (1997): Szeged változó etnikai arculata.
Convivencia – Együttélés, 2 (1): 33-46.
- ♦ **Rátkai Árpád-Sümegehy Zoltán** (2000): Szegedi etnikai közösségek területi elhelyezkedése. *Kézirat.*
- ♦ **Székelyi Mária-Örkény Antal-Csepeli György** (2001): Romakép a mai magyar társadalomban. *Szociológiai Szemle, 11 (3): 19-46.*
- ♦ **Tomka Miklós** (1991): Gazdasági változás és a cigányokkal kapcsolatos közvélemény.
In Utasi Ágnes-Mészáros Ágnes (szerk.): Cigánylét. Budapest: MTA Politikatudományi Intézet